

umetnosti, vsekakor bolj kakor nakup številnih povprečnih del, ki zaradi revnih in ozkih domačih razmer niso mogla dozoreti.

Na ljubiteljih slovenske upodablajoče umetnosti je pa, da v teh hudih časih kar najprej polože temelje ustanovi, bodisi v obliki društva ali v okrilju javne korporacije, ki bi imela točno orisan načrt, po katerem bi skrbela za naš umetniški naraščaj, ki je prepuščen samemu sebi in usmiljenju slučaja. Potrebnost take *Moderne galerije* je očitna, saj ni nikogar, ki bi se briga za mlado slovensko upodablajočo umetnost. Dokler se taka ustanova ne ustvari, je za sedaj, ker nimamo primernejših sredstev, poklicana naša Narodna galerija, da iniciativno skrbi tudi za mlado, dozorevajočo umetnost. Naj ne bo samo muzej in skladišče mrtvih antikvitet, temveč živ organizem, ki varuje, oplaja in podpira umetniško življenje.

K. Dobida.

LJUDSKA POVEST

V literaturi žive razen vodilnih smeri ustvarjanja, ki dajejo v glavnem najbolj trajne vrednote, vedno tudi druga prizadevanja, ki že po svojem namenu in hotenju ne nudijo v vseh pogledih izdelanih proizvodov, po svoji oblikovalni moči pa pisatelji takih smeri umetnin niti ne zmorejo. Kritika takim delom po pravici ne dovoljuje vstopa v reprezentativno literaturo, določa jim pa kratkotrajno literarno življenje s tem, da jih označuje kot povest za ljudstvo, kakor da bi bilo za formalno manj izobraženo, a literarno zainteresirano publiko dobro tisto, česar zaradi mnogih pomanjkljivosti ne more prenesti bralec bolj kultiviranega okusa.

Značilno ime za tako delo je ljudska povest, ki je ne smemo zamenjavati z vaško oziroma domačinsko povestjo ali kmečko zgodbo, dasi obe obravnavata večinoma kmečke razmere v kmečkem okolju in ju skoraj vedno povzročata isti način gledanja, ki poskuša dojeti in izraziti posebno vidno resničnost (prim. Reallexikon I., 200—205). Vaška povest ima navadno splošno veljavno umetniško vrednost, ljudska povest pa se od nje, ki ji je snovno in motivno tako zelo sorodna, loči po tem, da nikdar ni umetnina in je takó vprašanje povesti nazadnje le vprašanje umetniške kvalitete.

Najvidnejši znak ljudske povesti je, razen tendence, pomanjkljivost umetniškega oblikovanja. Povest za ljudstvo nosi že v naslovu ali pa v zgradbi razločno zapisano racionalistično vodilo „za pouk in zabavo“, od katerih je prvo vedno važnejše in ga skuša pisatelj uresničiti na ta način, da pokaže konflikt linearno očrtanih oseb, da razločno, neživljenjsko razdeli luč in temo, postavi zgledne ljudi nasproti prav tako nezglednim, a dobro naposled zmaga, da potrdi idejo dela, ki bi jo sicer kratko izrazil z enim stavkom, priznanim načelom ali s katerimkoli pregovorom, ki bi dejansko mogel služiti za naslov zgodbe. Konflikt takih zračnih postav je samo obroben in ne prevzame vsega bistva dogajanja, razen tega je često življenjsko neresničen in tako ljudska povest ne dosega svojega namena, poučevati ljudstvo in ga zabavati, kajti od življenja je zaradi nemoči svojih oblikovalcev le preveč oddaljena in ne more bralec nuditi ničesar drugega kakor spoznanje, da je med knjigo in življenjem res velik prepad in da iz knjig ni moči ničesar dobiti za življenje niti ne spoznati njegovega globljega smisla. Bralec mora naposled izjaviti, da tako ni v življenju, tako je le v povesti.

Ljudska povest je večinoma preračunana na zmožnosti, prilike in psihična stanja naivnega, nekultiviranega bralca, za katerega je umetniško delo samo neki zunanji dražljaj, ki mu sprostí čustva in lastna všečna psihična stanja; le-te veže potem z delom in ga sprejema samo v tolikšni meri, kolikor je potrebno, da mu na ta način služi, ne da bi se poglobil vanj z nekim kontemplativnim notranjim mirom, ki ne dovoljuje primesi lastnih doživljajev in ukvarjanja z njimi. Zato skuša ljudski pisatelj bralcu vse olajšati z znanimi predstavami; predvaja mu osebe v znanih položajih, pri znanem opravilu, kmeta pri delu, delavca v tovarni, obenem pa ga skuša vzgajati v razredni zavesti ali stremi za njunim gospodarskim povzdigom. Ne pogloblja se dalje intimno v ljudsko dušo, ostaja pri formalnem zunanjem življenju, ne da bi poskušal preko podrobnosti zajeti njega bistvo in vsebino. Temu primeren je navadno tudi jezik, ki je ali neizviren ali pa skuša biti značilen (že od Jurčiča sem) z raznimi pregovori in reki, ki jih pa ne rabi v njih naravni funkciji, namreč kot kolektivni izraz dognanega spoznanja, ampak kot lastno spontano izražanje posameznih oseb, kar dela vtisk korenjaštva in patetičnosti, ne da bi ustvarjalo zaželeno okolje ali razpoloženje.

Tudi preprosti bralec išče v knjigi vse bolj pogosto nenavadno, novo življenje in večne vrednote, n. pr. vzvišeno, tragično, grozotno, pretresljivo, nedojemljivo, demonično, žalostno, nepopisen svit sreče, a tudi groteskno, komično, očarljivo, lahkotno, mir itd., ki se izražajo v kompleksnih, med seboj zelo različnih situacijah kot posebno razpoloženje, razlito nad ljudmi in stvarmi v teh položajih kakor vse prenevajoča luč. Če nastanejo v praktičnem življenju take situacije, ki razlijejo nad nas atmosfero zgornjih vrednot in pomenijo kulminacijo življenja, ko se nam odkrijejo globine in bistvo bivanja, za katere smo sicer slepi, nas njihova konkretizacija tako prevzame in zaposli, da nimamo časa jih mirno in razumsko dojeti. Vendar hrepeni človek po takih doživetjih, pa najsi bo to odrešenje ali prekletstvo, vsekako pomenijo vrhunec življenja in ga morejo temeljito izpremeniti. To hrepenenje, ki je vir mnogoterih človekovih dejanj, na eni strani umetniškega ustvarjanja, na drugi uživanja, je utešeno z umetnostjo, ki nam daje to, česar v navadnem življenju skoraj ne moremo doseči, namreč mirno in bolj neosebno kontemplacijo prej imenovanih večnostnih vrednot. (Prim. R. Ingarden, *Das literarische Kunstwerk*, Halle 1931, 300 i. sl.)

Ljudski pisatelj pa še vedno pripravlja za ljudstvo čarobe svoje literarne kuhinje po starem načinu, dodajajoč tu in tam mero psihologije, socialnih borb, folklore, jezikovnih posebnosti in pregovorov. Preprosti, literarno zainteresirani bralec, ki se je naučil brati in sprejemati literaturo kot svojevrstno kulturno vrednost, ni čakal pisatelja, ampak ga je v zadnjih letih v svojih potrebah prehitel. V roke pa dobiva še vedno ljudsko povest, spoznava njeno nevrednost, ki ji ne pomaga ne pieteta ne politika, in se v svoji iskreni ljubezni do slovenstva zastonj sprašuje, zakaj slovenski pisatelj ne ustvarja tako dobrih del kakor tuji, ki jih dobi tu in tam v roke. Če pa dobra domača dela obstajajo, zakaj jih razne knjižne družbe ne dajo na trg tako, da bi mogel tudi on do njih. Zato se odvraca od domače knjige, ki mu je namenjena, in seza po prevodih dobrih pisateljev, kjer se mu odpirajo slutnje o neizmerni obsežnosti življenja, skozi katero se človek v težkem boju previja med dobrim in zlom, v borbi za golo življenje, kruh in ljubezen. Delo tujega pisatelja je preprostemu bralcu sicer odmaknjeno v nekaterih ozirih zunanje obdelave in podrobnosti v njej,

kar ga pa ne moti preveč, če mu je blizu po svoji notranji splošno človeški problematiki.

Slovenski literarni razvoj je bil vedno v precejšnji meri naklonjen ljudski povesti. Prva slovenska povest (Ciglerjeva „Sreča v nesreči“) je bila ljudska in je dobila sila naslednikov, posebno še, ko je pozneje Levstik s svojim programom, kjer so bili važni narodno-utilitarni in politični momenti, usmeril skoraj vse literarno ustvarjanje v vaško povest, ne da bi določneje pokazal, kako naj bi bilo s problematiko kmečkega življenja. Od osebne pisateljeve umetniške moči je bilo odvisno, koliko je ostal pri ljudski oziroma prehajal v vaško ali domačinsko povest, katere razmah bi bil zelo težak, če ne bi prav tedaj podpiral njene rasti stilni realizem. Tudi oblikovanje kulturnohistoričnega življenja se je naslonilo na kmečke razmere, ki so ohranile na sebi nadih preteklosti in predvsem narodni značaj. Nova romantika in poznejši ekspresionizem sta bila po svoji naravi nasprotna vaški in s tem tudi ljudski povesti, tako da je ta snovna vrsta zaradi stvarnih potreb ali pa iz zavestnega odpora zopet imela pravico do obstoja. Vendar so tudi najizrazitejši predstavniki ene ali druge smeri (Cankar, Pregelj) skušali ostati v nekem stiku s preprostim bralcem, a so tudi v te produkte vnašali bistvene elemente svoje umetnosti. Vaška povest, katere oblika je odvisna od menjajočih se odnosov do vasi in njenih prebivalcev, je doživela v tem času nov razmah. Iz enostavne, sicer preproste, zdrave, a v veliki meri zunanje in ozke vaške problematike, ki je kmeta v neki resničnosti šele odkrila, se je razvila v iskanje nujnih, občečloveških vprašanj, neposredne, žive zveze z zemljo, iz katere črpa svojo moč za življenje. Ta smer pa prav za prav, razen nekaj izjem, ni dala zelo razveseljivih rezultatov, ker je namesto take zveze prišel v povest psihologističen način obravnavanja kmečkega življenja in rodil dolgo vrsto izkrivljenih postav, ki so temu življenju vsiljene in neresnične.

Vaška povest nastaja tudi iz čisto svetovnonazorskih, tendenčnih, izvenumetniških tokov, katerim služi kot pripravno sredstvo za nosilca njih misli. Tako ima torej čisto časovno omejeno vrednost in je prava ljudska povest, kateri je dandanašnja doba spet naklonjena, kajti sodobni človek more tej ali oni tendenci na ljubo prenesti velike umetniške pomanjkljivosti. Objektivna razsodnost je doživela velik upad in literarno merilo je postalo nezanesljivo.

Preprosti bralec odklanja ljudsko povest, ki se oddaljuje od resničnega življenja in v svoji formi ne vzgaja okusa, pa tudi, ker ima rajši umetnino kakor nadomestke; prav tako nima zaradi ekonomije produkcije ljudska povest v našem smislu besede prav za prav pravice do obstoja. Pospesuje jo le pomanjkanje dobrih del in politični odnos do podeželja. Če res prihaja čas, ki bo dal novo stvarno umetnost, bo ljudska povest izginila sama od sebe. Zato tem težje čakamo talentov, ki bodo govorili vsem umom.

*

Osmi zvezek Finžgarjevih „Zbranih spisov“ (Nova založba, 1935), ob katerem so se mi rodile gornje splošne misli, more biti v mnogih pogledih njih nazorna ilustracija. Naslov „Kmečke povesti in zgodbe“ določno kaže snovno enotnost in povezanost sedmih vaških povesti, katerih vrednost je zelo različna že zaradi velike časovne razdalje med nastankom prve in zadnje. Ob njih se jasno vidi razvoj iz ljudske v dobro vaško povest kakor tudi rast Finžgarjeve oblikovalne moči, ki daje življenje predvsem razumnim, močnim,

gospodarnim ljudem, kar jim že formalno prepreči poglobljeno človeško čustvovanje.

Prvi dve zgodbi (Stara in nova hiša, Dovolj pokore) kažeta vse značilnosti ljudske povesti, kajti zgradba v obeh je, čeprav morda resnična, le preveč shematična, enostranska in vzgojna v smislu pregovora, da vsak hranilec najde svojega razsipnika, ali kakega podobnega splošno veljavnega naziranja. Enako vzgojni sta humoristično pisani „Življenje in smrt Mohorjeve knjige“ in gospodarska zgodba „Konjička bom kupil“. „Beli ženin“ je zgrajen na trdovratni trmoglavosti kmeta Vrban, nezmožnega toliko razumeti kmečki etos, da se ne bi po smrti žene Polone, „katere življenje je bilo ena sama zlita misel z Vrbanom“, zaradi nekih življenjskih potreb, ki jih je pisatelj le premalo utemeljil, poročil drugič z vdovo slučajno istega imena. Ob doraslih otrocih, ki jih zaradi neke žilave odpornosti in iz bojazni, da bi mu kdo utegnil kratiti svobodo, noče razumeti, je tako dejanje na vasi neopravičljivo. Jasno je, da kmalu spozna svojo zmoto kot greh nasproti prvi ženi (ne pa nasproti kolektivu), kar mu izpodreže življenjske korenine. V „Stricih“, najpomembnejši povesti tega zvezka, je osnova vsega dogajanja navezanost na zemljo — na kmetijo Podlog, iz katere zajema cela vrsta ljudi svojo življenjsko moč. Ta zveza, katere predstavnik je predvsem gospodar Šimen, je tako močna, da naposled splashnejo spričo nje vse druge elementarne človeške potrebe. Da bi Podlog ne trpel sramote, je v bistvu trmoglavi in oblastni gospodar dober in razumen, ko dovoli sinu ženitev z bajtarsko hčerjo in ker ponos Podloga ne dovoli najemati preveč poslov, ko sta šla dva sinova, enako samovoljna kakor oče, z doma, se mlada žena, ki se nehote podredi zahtevam kmetije, pri delu uniči in na prezgodnjem porodu umre. Vsi ti zdravi in naravni kmečki ljudje pa ne morejo razumeti krivde, ki so jo povzročili s svojim ravnanjem, vdajo se v usodo, ne da bi spoznali, kako malo človeški so pri vsej svoji moči in vihravi doslednosti. Podoba tega življenja, dasi točna in resnična, je preveč površinska, mestoma skoraj patetična in premalo iskrena, da bi zadovoljila onega, ki išče človeških globin predvsem pri ljudeh volje. Vendar je življenje v takih zvezah, kakor jo je pokazal Finžgar v „Stricih“, zelo močno in ima Podlog bodočnost prav zaradi razumskega odnosa do zemlje.

Tone Šifrer.

K R I T I K A

ANTON MELIK: SLOVENIJA

Geografski opis. I. Splošni del, 1. zvezek. Izredna publikacija Slovenske matice. V Ljubljani 1935.

Za sedemdesetletnico svojega obstoja si Slovenska matica ni mogla staviti bolj umestne in prikladne naloge, kakor da prične z izdajo velike monumentalne geografske monografije o slovenski zemlji, zasnovane in napisane po načelih moderne geografske znanosti. To tembolj, ker je tako delo logičen zaključek tradicij te naše književne družbe. Saj je Slovenska matica že v sedemdesetih letih, ko tudi drugod po svetu še ni bilo ne duha ne sluha o pokrajinskih opisih v današnjem smislu, napravila prve poskusne korake k izvršitvi načrta, ki je ostal — mutatis mutandis — pereč vse do danes, ko je izšla knjiga, ki so ji posvečene te vrstice. Takrat je poskušala dati *P. Kozlerjevi* karti Slovenije (1861) dopolnilo v obliki zemljepisnih opisov posameznih slo-